

Lausunto väitöskirjasta "Economic Incentives and Labour Market Transitions of the Aged Finnish Workforce"¹

Axel Börsch-Supan
Professori, johtaja

Mannheimin yliopisto ja Ikääntymisen
taloustieteen tutkimuslaitos, Mannheim

1. Kokonaisvaikutelma

Väitöskirjassa kuvaillaan monipuolisesti aikaisen eläkkeelle siirtymisen taloudellisia kannustimia Suomessa. Tämä on tärkeä ja poliittisesti erittäin ajankohtainen aihe, koska Suomen keskimääräinen eläkkeelle siirtymisikä on erittäin alhainen. Yllättävää on, että Suomen naapurissa Ruotsissa ikääntyneiden työhön osallistumisen aste on selvästi korkeampi. Suomen alhainen eläkkeelle siirtymisikä osuu ajankohtaan, jolloin elinajanodote on selvästi noussut ja eläkkeiden kustannukset ovat selkeä rasite nuoremmille sukupolville.

Tuulia Hakolan väitöskirja on tärkeä lisätodiste sille, että varhainen eläkkeelle siirtyminen johtuu suurelta osin taloudellisista kannustimista. Työntekijät jäisivät myöhemmin eläkkeelle, jos eläkelait suosisivat vähemmän aikais-ta eläkkeelle siirtymistä. Hänen tuloksensa ovat uskottavia, koska ne perustuvat hyvään, huo-

lellisesti kerättyyn aineistoon ja sopiviin ekonometrisiin analyyseihin.

Vaikka suuri osa analyyseistä käyttää tunnettuja metodeja, väitöskirjassa on kaksi erityispiirrettä. Ensimmäinen on monimutkaisten ekonometristen mallien soveltaminen uuteen suomalaiseen aineistoon. Tätä kontribuutiota ei tulisi aliarvioida. Toinen erityispiirre on kappale viisi, joka sisältää esseen työntekijän ja työnantajan yhteispäätöksestä. Tämä essee korostaa tärkeää kanavaa, jota kautta kannustimet vaikuttavat. Siinä myös korostuu syy, miksi kannustimet ovat poliittisesti muuttumattomia, vaikka ne hankaloittavat eläkkeiden rahoitusta: työnantajat ja työntekijät pelaavat kolmannen osapuolen – eli veronmaksajan – kustannuksella.

2. Yksityiskohtaiset kommentit

2.1. Esipuhe

Tässä kappaleessa vedetään yhteen perusteita. Sisältö koostuu suomalaisen eläkejärjestelmän

¹ Tuulia Hakola: *Economic Incentives and Labour Market Transitions of the Aged Finnish Workforce*. Valtion Taloudellinen Tutkimuskeskus, tutkimuksia 89, 2002.

ominaispiirteistä, teoreettisesta kehikosta, kirjallisuuskatsauksesta ja väitöskirjassa käytettävän aineiston selostuksesta.

Esitän tässä kaksi koko väitöskirjaa koskevaa perustavaa kritiikkiä. Ensiksi, sivulla 3 Tuulia Hakola väittää, että ”aikainen eläkkeelle jääminen kohottaa yksilöiden hyvinvointia”. Sivulla 26, hän sanoo, että ”työntekijät itse asiassa hävisivät rahallisesti menettäessään työpaikkansa, ja suuret muutokset vapaa-ajan parametreissa eivät olleet todennäköisiä”. Tämä on ristiriita, jota ei ratkaista koko väitöskirjassa. Tämä ristiriita heijastaa julkista keskustelua varhaiseläkkeistä ja taloudellisista kannustimista. Jotkut ovat sitä mieltä, että työntekijät vain odottavat ensimmäistä mahdollisuutta poistua työvoimasta. Toiset taas ovat sitä mieltä, että työnantajat heittävät työntekijät ulos, ja työntekijät kärsivät taloudellisia tappioita ja kurjuutta. Tätä ristiriitaa ei ratkaista myöskään kappaleessa viisi.

Toinen kritiikkini kohde kohdistuu teoreettisiin kehikkoihin. Toisaalta Tuulia Hakola korostaa *McFaddenin* ”satunnaisen hyödyn maksimoinnin” -mallia (RUM) työn lähtökohdana. Toisaalta, hän käyttää myöhemmin optioarvoa ja muita vastaavia rakennelmia, joissa myös maksimoidaan hyötyä. Nämä hyödyn maksimointimallit ovat keskenään ristiriitaisia. Valitettavasti Tuulia Hakola ei ratkaise tätä ristiriitaisuutta. Häntä ei toki voi syyttää approksimaatioiden käytöstä, koska niiden on todistettu toimivan hyvin empiirisissä analyyseissä (myös allekirjoittanut on niitä käyttänyt), mutta olisi ollut hyvä keskustella tästä ristiriitaisuudesta ja potentiaalisista (mutta epäjärkeivistä) ratkaisumalleista, esimerkiksi dynaamisesta optimoinnista. Näitä ristiriitaisuuksia ratkaisevaa kirjallisuutta on olemassa, ja siinä keskustellaan ”väärien” approksimointien hyvistä ja

huonoista puolista. Tätä kappaletta revisioitaessa kyseistä kirjallisuutta tulisi käsitellä.

2.2 Kannustimet ja eri eläkkeiden vaihtoehtoisuus

Tässä kappaleessa tutkitaan useiden eri eläkejärjestelmien tuottamia perustavia kannustinvaikutuksia. Kappaleessa sovelletaan kilpailuvien riskien mallia eri eläkekanavien vaihtoehtoisuuden mallintamiseen. Metodologia (mukaan lukien sensurointi ja havaitsematon heterogeenisyys) on tämän päivän ekonometriaa, ja estimoinnit (mukaan lukien aineiston käsittely) on hyvin ja ammattimaisesti tehty.

Ainoa kritiikkini on teknistä. En ole vakuuttunut, että muuttuja, joka on spesifioitu sivulla 68 (yhtälö 32) on sopiva kannustinmuuttujaksi. Mikä tämä on – lähes tulkoon, mutta ei kuitenkaan tulevaisuuden rahavirtojen diskontattu nykyarvo? Jotain sinne päin kuin sosiaaliturvan varallisuus (SSW) plus muut tulevaisuuden tulot? Miksei varoja ole diskontattu, silloin kun summat on laskettu yhteen yli ajan? Olen myös eri mieltä alaviitteen 72 (sivu 33) kanssa. Väittelijä väittää, että ikäspesifien elinajan odotteiden lisääminen diskonttokorkoon ei tuota selvää etua. Tästä kuitenkin kirjallisuus on eri mieltä. Vielä tärkeämmin totean, että *Gruber-Wise* -ryhmä on näyttänyt, että SSW on huono kannustinmuuttuja, koska siinä sekoitetaan kannustin- ja varallisuuseffektit. Kertymä (= SSW:n ensimmäinen differenssi) johtaa vakaampiin tuloksiin.

Jatkaen tätä linjaa: Tuulia Hakola ei testaa mallien ennustekykä. Sopivatko hänen mallinsa kuuluisiin eläkkeelle jäämisen piikkeihin (eli, korkeisiin hasardeihin tietyissä ikäryhmissä, kuten esimerkiksi iässä 60 tai/ja 65)? Ymmärrän, että ikädummyt tyydyttävät mallin,

mutta mallin ennustekyky aineisto-otoksen ulkopuolella on mahdollisesti hyvin huono.

Siis, tähän tarvittaisiin kokeiluja siitä, miten erilaiset kannustinmittarit (miksei käytetä esimerkiksi optioarvoa kappaleesta 3?) toimivat ja millainen on niiden ennustekyky.

2.3. Aikaisen eläkkeelle siirtymisen ajankohta

Tämä kappale (yhteinen *Maarten Lindeboomin* kanssa) perehtyy enemmän työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymiseen ja eläkehakemuksiin. Ekonometrinen malli voidaan tulkita useiden siirtymien ensimmäisen asteen Markov-prosessiksi (esitetty kuviossa 7, sivulla 105). Nyt kirjoittajat käyttävät optio-arvomallia – tai ainakin siltä vaikuttaa (katso kommentit alla). Mallin uutuutena on käsitellä useita takaisin ja sivuun siirtymiä, esimerkiksi työttömyyttä. Koska jotkut siirtymät ovat aika harvinaisia, ei ole yllättävää, että kirjoittajilla on identifikaatio-ongelmia (tulee ilmi, esimerkiksi siinä, ettei varianssi-kovarianssi -matriisi sivulla 117 käänny, ja siitä, että muut tulokset saman sivun alalaidassa ovat ristiriitaisia).

Selvä kritiikin kohde on eri kanavien välinen riippumattomuusoletus yhtälössä 46 sivulla 109. En kuitenkaan usko, että tämä kritiikki on olennaista, ja olen sitä mieltä, että kirjoittajien suoraviivainen ratkaisumalli tässä kohdassa on hyvä. Malli on joka tapauksessa hankalasti identifioitavissa.

Sitä vastoin olin pettyneempi, kun ymmärsin, että optioarvo sivulla 98 onkin lopulta vain yksinkertainen tulojen differenssi, koska optioarvon kaksi tärkeintä elementtiä on oletettu pois. Hyötyfunktio on lineaarinen eikä vapaa-ajalla ole arvoa. Jos tämä paperi julkaistaan, kirjoittajien täytyy tehdä ”grid search” tai poi-

mia kirjallisuudesta ”guesstimaatit” kyseisille parametreille. Vapaa-ajan nollamarginaaliarvo Suomessakaan ei ole missään tapauksessa järkevä!

2.4. Osa-aikaeläke

Osa-aikaeläkettä on suositeltu todellisen eläkkeelle siirtymisiän kohottamiskeinoksi. Osa-aikaeläkettä on kokeiltu monissa Euroopan maissa. Suurimmaksi osaksi tuloksena on ollut: a) vähäinen käyttö, b) osa-aikaeläke onkin itse asiassa alentanut todellista eläkkeelle siirtymisikää, koska sitä on ”väärinkäytetty” vieläkin aikaisempaan eläkkeelle siirtymiseen.

Tämä kappale on myös oiva osoitus ammatillisesta ekonometrisesta työskentelystä, esimerkiksi ottaen huomioon valikoituvuusongelmat palkan muodostuksessa. Tuloksien identifioitavuus on kuitenkin hataraa, ja siksi tulokset joiltakin osin tuovat pettymyksen ja ovat jopa järjen vastaisia (sivu 156). Tuulia Hakola yrittää ennustaa tapahtumaa, joka on harvinaisen hänen aineistossaan, ja monimutkaiset mallit eivät ”ohuessa” aineistossa toimi hyvin. Häntä ei kuitenkaan voi syyttää mallin huonosta käyttäytymisestä; päinvastoin, hän kokeili mallin toimivuutta hyvässä uskossa.

Mielenkiintoisimmat tulokset tulevat suoraviivaisista kokeista, ja – edellä mainituin varauksin – hänen päätuloksensa (puolet osa-aikaeläkeläisistä olisi jatkanut täysipäiväisessä työssä, ellei osa-aikaeläkekannustimia olisi ollut) on voimakas varoitus siitä, että huonosti suunnitellut ohjelmat voivat johtaa ojasta allikkoon. Kannustimet täytyy ottaa vakavasti – tämä väitöskirjan pääargumentti näkyy hyvin tässä kappaleessa, vaikkei turvauttaisikaan monimutkaisiin, joskus heikolla pohjalla oleviin ekonometrisiin menetelmiin.

2.5: Kahden kauppa, kolmannen korvapuusti: Työntekijöiden ja työnantajien yhteiskannustimet

Viimeinen kappale (yhteiskirjoitus *Roope Uusitalon* kanssa) on väitöskirjan innovatiivisin. Usein sanotaan, että varhainen eläkkeelle siirtyminen ei johdu tarjontapuolen ”vetotekijöistä” (Gruber-Wise kuva maailmasta) vaan kysyntäpuolen ”työntekijöistä” (*Kobli-Rein-Guillemard* kuva maailmasta). Tässä kappaleessa näytetään, että nämä kaksi maailmankuvaa eivät ole keskenään ristiriidassa, vaan tarjontapuolen kannustimet voivat tukea kysyntäpuolen toiveita.

Kun ensimmäisen kerran luin tämän kappaleen, oletin, että Suomessa on samanlainen työllisyyslaki kuin suurissa eurooppalaisissa maissa (Ranskassa, Saksassa, Italiassa). Koska irtisanominen on kiellettyä, työsuhteen päättyessä työnantaja ja työntekijä tekevät aina sopimuksen, joka on molemmille osapuolille hyödyllinen. Yhteisoptimointimalli, joka esitetään kappaleessa 5.3 (sivu 175) sopii hyvin tähän tilanteeseen. Tämä perushypoteesi saa tukea myös empiirisesti (sivu 182).

Eli, toistaiseksi kaikki hyvin. Nyt olen kuitenkin oppinut, että Suomessa onkin aika saltiliva työllisyyslaki. Työntekijät voidaan irtisanoa

ilman vastaavia ”transaktiokustannuksia” kuten esimerkiksi Ranskassa, Saksassa tai Italiassa. Eli nyt olenkin hukassa. Johtopäätökseni on, että tullakseen julkaistuksi esseeseen tarvitaan vakuuttava instituutioihin pohjautuva syy, miksi malli sopisi Suomeen (ja refereeksi tarvitaan henkilö, joka tuntee hyvin Suomen työllisyyslain).

Muutama pienempi kommentti: a) arvonlisämittari (sivu 182, ylälaite) ei ole ideaalinen, koska tietyt kustannustiedot puuttuu. Ymmärrän aineiston rajat, mutta olisi hyvä tehdä robustisuustarkasteluja. b) Termi yritysvastuut sotkee. Tarkoitetaan itse asiassa yritysten vastuusuuksia koko eläketuloista – eli oikeastaan mittaria, jolla mitataan yritysten vaikutusta työntekijän hyvinvointiin eläkkeelle siirtymisen jälkeen.

3. Loppupäätelmät

Loppupäätelmänä totean, että kokonaisvaikutelma on erittäin positiivinen esittämästäni kriittistä huolimatta. Kritiikin kohteita on helppo löytää kunnianhimoisesta empiirisestä väitöskirjasta, joka on lisäksi kirjoitettu kiistanalaisesta ja politiikkarelevantista aiheesta. □